

JERZY ADAM MROZOWICKI Warszawa

DZIAŁALNOŚĆ LITERACKA I SPOŁECZNA ZOFII MROZOWICKIEJ JAKO PRZYKŁAD AKTYWNOŚCI WYCHOWAWCZO-KULTUROWEJ LWOWSKIEGO ŚRODOWISKA LITERACKIEGO

Galicja, uzyskawszy autonomię pod koniec lat sześćdziesiątych XIX w., stała się przestrzenią względnej swobody dla rozwoju polskiej kultury i tożsamości narodowej. We Lwowie, należącym wówczas do ośrodków polskiego życia intelektualnego i artystycznego, szczególnego znaczenia nabrały inicjatywy społeczne i kulturalne, w tym też takie o charakterze emancypacyjnym. Aktywność kobiet w sferze publicznej znajdowała wyraz zarówno w twórczości literackiej, jak i w działalności filantropijnej oraz wychowawczej, ukierunkowanej na kształtowanie postaw młodego pokolenia. Jedną z reprezentantek owego nurtu była Zofia Mrozowicka, pisarka i działaczka społeczna, której dorobek – adresowany głównie do dzieci i młodzieży – stanowi przykład zaangażowania kobiet pióra w budowanie wspólnoty narodowej¹.

Zofia Maria Joanna, trojga imion, Mrozowicka, urodzona w 1861 r. w Sieczkowie², wywodziła się z rodziny o tradycjach patriotycznych: jej ojciec, Stanisław Piotr Mrozowicki (1825–1908), był ziemianinem, podczas Wiosny Ludów działaczem organizacji narodowo-politycznej, tzw. Soboru Ruskiego, od 1860 r. członkiem Towarzystwa Gospodarczego Królestwa Polskiego, a dziad Franciszek Mrozowicki (1788–1843) – oficerem wojsk Księstwa Warszawskiego, kawalerem Legii Honorowej. Matka Zofii, Eugenia (1830–1906), przyszła na świat jako córka Feliksa Załęskiego (1784–1849), pułkownika Wojska Polskiego, uczestnika wojen napoleońskich i kampanii 1831 r., kawalera orderu *Virtuti Militari* i Legii Honorowej. Takie środowisko rodzinne sprzyjało kształtowaniu postaw obywatelskich i patriotycznych. Znalazły one potem odzwierciedlenie w literackiej oraz społecznej działalności Mrozowickiej.

Lata dziecięce Zofia spędziła w majątkach rodzinnych, gdzie otrzymała staranne wychowanie i edukację domową. Po roku 1872 jej rodzice, uznawszy, że gospodarowanie w Sieczkowie nie jest w stanie zapewnić im godnego życia, zdecydowali się sprzedać majątek i przenieść do Lwowa. Zakupili tu kilka nieru-

¹ Zob. A. Jopek, *Mrozowicka Zofia*. Hasło w: *Polski słownik biograficzny*. T. 22. Wrocław 1977, s. 205–206.

² USC Tuczepy / parafia rzymskokatolicka św. Jana Chrzciciela. Archiwum Diecezjalne w Kielcach, akt urodzenia z r. 1861, nr 14.

chomości, a ojciec Zofii podjął pracę w charakterze adiunkta w Galicyjskim Towarzystwie Kredytowym Ziemskim i przez szereg lat pełnił funkcję przysięgłego głównego w Lwowskim Sądzie Karnym. Rodzina Zofii zamieszkała w swojej kamienicy przy ul. Akademickiej 26. Jak wspomina Emilia z Bochdanów Paygertowa, Mrozowiczy prowadzili dom otwarty:

Nie wydawali tam balów, tylko przyjmowali zawsze w niedzielę po południu, a graliśmy tam sztuczki teatralne komponowane *ad hoc*, były i żywe obrazy, które młodzież urządzała, a starsi musieli zgadywać, co przedstawiają³.

Razem z rodzeństwem Zofia uczestniczyła czynnie w życiu towarzyskim ziemianstwa i inteligencji, zarówno we Lwowie, jak i w okolicznych dworach. Marian Rosco Bogdanowicz, opisując przyjęcie imieninowe u Hipolita Bochdana w 1882 r., podkreśla aktywność siostr Mrozowickich – Zofii i młodszej od niej Ireny⁴ – które wiodły prym podczas imprez, inicjując intelektualne zabawy i konkursy⁵.

Po zdaniu odpowiednich egzaminów i uzyskaniu zgody Ministerium Oświaty, od 16 roku życia Zofia uczyła w lwowskich szkołach żeńskich i prowadziła kursy dla dorastających dziewcząt. W roku 1889 otrzymała posadę w słynnym Prywatnym Gimnazjum Żeńskim Zofii Strzałkowskiej, najstarszej galicyjskiej szkole średniej dla dziewcząt, a w 1897 r. w Szkole im. św. Marcina. Jej pracę nauczycielską oceniano wysoko⁶. Zofia ciągle się doksztalała, była jedną z pierwszych studentek Uniwersytetu Franciszkańskiego we Lwowie.

W roku 1885, jako zaledwie 21-latką, zaczęła wydawać pisemko dla dzieci „Światelko”, później zamienione na „Wiek Młody”. Do „Światelka” corocznie dołączano bogato ilustrowany „Kalendarzyk „Światelka”, zawierający dodatek powieściowy, wiersze, komedijki, anegdoty itd.

Zofia od wczesnej młodości przejawiała talent literacki. Pierwsze utwory opublikowała m.in. w „Tygodniu Literackim, Artystycznym, Naukowym i Społecznym” oraz w „Ruchu Literackim”. Jako początkująca autorka często używała pseudonimu „Iza” lub posługiwała się inicjałami: „Z. M.”, „Z. Mr.”, „Zofia M.”⁷ Kazimierz Chłędowski, pisząc o życiu kulturalnym Lwowa w latach siedemdziesiątych XIX w., wspomina: „Dwie wtedy takie gwiazdy zabłyśły [...]; jedna panna [Maria] Bartus, a druga Iza Mrozowicka”⁸. Mając lat 19 wydała swój pierwszy tomik zatytułowany *Poezje Izy* (Lwów 1880). W tym samym roku ogłosiła drukiem także prozę *Ze świata umarłych. W cześć rocznicy listopadowej*. Już w młodym wieku Zofia została uznana poetką, głównie tworzyła jednak dla młodzieży. W roku 1900 opublikowała w Drukarni Noskowskiego w Warszawie prozę adaptacyjną *Mały książę. Powieść*

³ E. Paygertowa, *Z pamiętnika babuni*. Na stronie: <https://www.witkowscy.net/wp/?p=188> (data dostępu: 28 VII 2026). Swoje wspomnienia Emilia z Bochdanów Paygertowa spisała w Dynowie w 1948 roku.

⁴ Zob. A. Jopek, *Mrozowicka Irena*. Hasło w: *Polski słownik biograficzny*, s. 204–205.

⁵ M. Rosco Bogdanowicz, *Wspomnienia*. Przedm. A. Knot. Przygot. do dr., przypisy, przekł. obcych tekstów J. Gintel. T. 1. Kraków 1959, s. 141–142.

⁶ Zob. K. Bujwidowa, *Prawa nauczycielek*. „Nowe Słowo” 1903, nr 11, s. 247.

⁷ *Mrozowicka Zofia*. Hasło w: *Słownik pseudonimów pisarzy polskich XV w. – 1970*. T. 4: A–Ż. Nazwiska. Oprac. Zespół pod. red. E. Jankowskiego. Wrocław 1996, s. 470.

⁸ K. Chłędowski, *Pamiętniki*. Do druku przygot., wstępem i przypisami opatrzył A. Knot. Wyd. 2, uzup. T. 1. Kraków 1957, s. 364–365.

z życia żaków według I. J. Kraszewskiego. Był to dodatek do „Wieczorów Rodziny”, ilustrowanego tygodnika przeznaczonego dla dzieci i młodzieży. Pięć lat później wyszły *Powiatki dla najmłodszych*, które wielokrotnie wznawiano w kolejnych latach.

Wspomniany już tutaj „Wiek Młody”, przekształcony ze „Światelka”, założyła z siostrą Ireną w 1893 roku. Ów ukazujący się dwa razy w miesiącu periodyk dla najmłodszych i młodych czytelników był wydawany przez 11 lat⁹. Jak zauważa Antoni Jopek:

Mimo bardzo trudnych warunków (m.in. brak środków finansowych) pismo od razu nabrało rozmachu. [...] Naczelną redaktorka potrafiła zjednać dla współpracy z „Wiekim Młodym” wielu znanych pisarzy i malarzy¹⁰.

Magazyn wzbogacały ilustracje wybitnych artystów, np. Jana Styki oraz Józefa Siemiradzkiego. Autorzy *Wielkiej ilustrowanej encyklopedii powszechnej* Wydawnictwa „Gutenberg” w biogramie Zofii Mrozowickiej ocenili to czasopismo jako „odznaczające się obok zalet wychowawczych wysokim poziomem literackim i artystycznym [...]”¹¹.

W roku 1894 Mrozowicka wzięła czynny udział w Powszechnej Wystawie Krajowej we Lwowie, poświęconej osiągnięciom gospodarczym i kulturalnym, współorganizując ekspozycję obrazującą dokonania kobiet. Na walnym zgromadzeniu lwowskiego Koła Pań Towarzystwa Szkoły Ludowej – 6 V tegoż roku – została wybrana do jego władz¹².

W styczniu 1896 zabrała znaczący głos w oficjalnej dyskusji dotyczącej wychowania publicznego i prywatnego, której przewodniczył Mieczysław Baranowski, dyrektor Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego, autor wydanego później i cieszącego się uznaniem podręcznika dla nauczycieli. Pisarka zwróciła uwagę na konieczność wzmoczenia opieki nad moralnie upadłą młodzieżą, wskazując przy tym na dobre wzorce wypracowane przez Przytulisko Brata Alberta. Postulowała rozszerzenie takiej formy wsparcia i namawiała do skorzystania również z doświadczeń podobnych instytucji zagranicznych¹³.

W roku 1898 wspierała finansowo Towarzystwo Przyjaciół Uczącej się Młodzieży we Lwowie¹⁴. Ponadto na walnym zgromadzeniu Galicyjskiego Towarzystwa Ochrony Zwierząt we Lwowie wybrano Mrozowicką na członka jego władz¹⁵. W styczniu 1913 została powołana do prezydium Sekcji Kobiet przy Komitecie Obchodu 50-tej Rocznicy Powstania R. 1863/4¹⁶.

Mrozowicka była autorką wielu sztuk teatralnych, głównie komedii, które wy-

⁹ Zob. P. Borek, M. Rogoż, *Utwory literackie w lwowskim „Wiekim Młodym” (1893–1904)*. „Perspektywy Kultury” 2024, nr 1, s. 353–369.

¹⁰ Jopek, *Mrozowicka Zofia*, s. 205.

¹¹ *Mrozowicka Zofia*. Hasło w: *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna*. T. 11: *Moroksył–Optyka*. Kraków [1929], s. 34.

¹² Zob. *Kronika*. „Kurier Lwowski” 1894, nr 129, s. 3.

¹³ Zob. *Miedzy szkołą a domem*. Dodatek do „Kuriera Lwowskiego” 1896, nr 320, s. 1.

¹⁴ Zob. *Kronika*. „Nadzwyczajny Dodatek »Kuriera Lwowskiego«” 1898, nr 25, s. 3.

¹⁵ Zob. *Kronika*. „Kurier Lwowski” 1898, nr 88, s. 4.

¹⁶ Zob. 1863–1913. Jw., 1913, nr 3, s. 2.

stawiano na deskach lwowskich teatrów. Inscenizacji doczekały się m.in. utwory: *Wnuka królewska* (1896), *Pod obce niebo* (1897), *Biedne dzieci* (1906), *Głód* (1906), *Z piastowego pnia. Dwa jednoaktowe obrazki dramatyczne* (1911). Reakcje publiczności okazały się bardzo przychylne. Także *Głos krwi. Drama społeczne i miłosne. Jako się pono raz wydarzyło za rządów Jego Mości Króla Michała, o czym w historiach XVII wieku wypisano* trafił na scenę, w 1901 r. wystawiony przez Teatr Miejski we Lwowie pod dyrekcją Tadeusza Pawlikowskiego (następnie sztuka została wydana, w 1909 r. zarówno przez Księgarnię Polską Bernarda Polonieckiego we Lwowie, jak i przez Księgarnię „E. Wende i Spółka” w Warszawie)¹⁷.

Mrozowicka współpracowała z prasą lwowską, krakowską, wileńską oraz prowincjonalną. Swoje utwory drukowała też w czasopiśmie warszawskich, m.in. we wspomnianych „Wieczorach Rodzinnych”, redagowanych przez Ludwikę Hauke. Trafiły one potem do antologii literatury polskiej XIX w. zatytułowanej *Sami sobie*, wydanej w 1900 r. nakładem Warszawskiej Kasy Przewodności i Pomocy dla Literatów i Dziennikarzy i na jej rzecz. Na łamach lwowskiego czasopisma „Szkola” w 1890 r. pojawił się artykuł Mrozowickiej *Jak mamy oceniać książki dla młodzieży*, w którym przedstawiła ona swoje poglądy w kwestii literatury przeznaczonej dla młodego odbiorcy¹⁸. Tekst ten został następnie uwzględniony w pracy Baranowskiego poświęconej pedagogice¹⁹.

Publikacje Zofii Mrozowickiej i jej siostry Ireny, też pisarki i działaczki, podejmujące tematy społeczne wywoływały ostrą reakcję środowiska prawniczo-konserwatywnego, które uznało je za zbyt postępowe czy wręcz feministyczne. Stefan Kiedrzyński po ukazaniu się w 1909 r. książki Ireny Mrozowickiej *Po zwycięstwie* ogłosił w warszawskim tygodniku „Społeczeństwo” recenzję, w której tzw. literaturę kobiecą potraktował jako: „oficjalny dowód twórczego bezładu i przyciemności duchowej autorek [...]”²⁰. W odpowiedzi udzielonej wspólnie w „Słowie”, organie konserwatywno-liberalnego Stronnictwa Polityki Realnej, Zofia i Irena przedstawiły swoje poglądy na literaturę²¹.

W roku 1926 staraniem Ireny ukazał się zbiorek wierszy Zofii zatytułowany *Godzina ciszy*²². Zuzanna Rabska w redagowanej przez siebie *Kronice literackiej* drukowanej w „Kurierze Warszawskim” pisała o autorce:

matką duchową jej poezji była Konopnicka, być może, iż rozczytując się w pełnych liryzmu i patosu wierszach Ady Negri, powtarzała podświadomie akordy pieśni poetki miłości i nędzy²³.

¹⁷ O planach wystawienia *Głosu krwi* – zob. *Kronika*. „Przegląd Polityczny, Społeczny i Literacki” 1901, nr 234, s. 2.

¹⁸ Z. Mrozowicka: *Jak mamy oceniać książki dla młodzieży*. „Szkola” 1890, nr 45, s. 358–359 (część 1); jw., nr 46, s. 366–367 (część 2).

¹⁹ M. Baranowski, *Pedagogika do użytku seminariów nauczycielskich i nauczycieli szkół ludowych*. Wyd. 6. Kraków–Warszawa 1907, s. 139. Po raz pierwszy podręcznik ukazał się w 1902 roku.

²⁰ S. Kiedrzyński, *Krytyka i sprawozdania*. „Społeczeństwo” 1909, nr 52, s. 617.

²¹ *Wywiad literacki. Ciąg drugi*. Z Z. Mrozowicką i I. Mrozowicką rozmawiał H. Biegeleisen. „Słowo” 1909, nr 278, s. 1.

²² Tomik opublikowało Towarzystwo Wydawnicze „Ateneum” (Lwów–Warszawa–Kraków–Poznań), w nakładzie 1000 numerowanych egzemplarzy.

²³ Z. Rabska, *Kronika literacka*. „Kurier Warszawski” 1926, nr 119 (wydanie wieczorne), s. 8.

Zofia Mrozowicka propagowała amatorski ruch teatralny. Kiedy w kwietniu 1907 zwołano do Lwowa zjazd pracowników oświatowych ze środowisk wiejskich i wybitnych znawców teatru oraz założono Związek Teatrów i Chórów Włościańskich, podobnie jak Irena została członkiem jego zarządu. Na prezesa wybrano wówczas dr. Zygmunta Gargasa. Nadto w skład zarządu weszła plejada osobistości znanych na polu literackim i oświatowym, jak: dyrektor Teatru Miejskiego Tadeusz Pawlikowski, ceniony poeta Józef Jedlicz, prof. Wilhelm Adolf Bruchnalski, dr Bronisław Duleba, Feliks Gwiżdż, Henryk Cepnik czy Lucjan Rydel²⁴. Nowo utworzony związek za pierwszy cel obrał koordynację działań oświatowych w instytucjach teatralnych i muzycznych na wsi, dążąc do nadania im spójnej struktury organizacyjnej. Równocześnie zrzeszenie podjęło starania o założenie ośrodka wsparcia twórczości amatorskiej poprzez uruchomienie specjalistycznej wypożyczalni, oferującej kostiumy teatralne, peruki, książki, nuty i inne niezbędne materiały. Ponadto związek zainicjował wydawanie pierwszego w Polsce miesięcznika poświęconego działalności artystycznej na wsi – „Poradnika Teatrów i Chórów Włościańskich”, redagowanego kolejno przez Józefa Jedlicza, Wilhelma Adolfa Bruchnalskiego, Bolesława Eulenhfelda (piszącego pod pseudonimem Bolesławicz) oraz Witolda Bełzę. W tym samym czasie rozpoczęto publikację serii „Biblioteka Teatrów Włościańskich”, w ramach której ukazały się m.in. utwory Władysława Anczyca, Bolesława Eulenhfelda, Brunony Bruchnalskiej, Marii Czeskiej, Stefana Komornickiego, Anny Neumanowej, Jana Szczęsnego Płatkowskiego (pseudonim Pobratymiec), Marii Raczynskiej i Adama Staszczyka. W omawianej serii wyszły też dzieła Zofii Mrozowickiej, w tym jej teksty patriotyczne do piosenek.

Do twórczości autorki sięgali kompozytorzy. W roku 1898 Henryk Skirmuntt (1869–1939) napisał muzykę do jej wiersza *Wspomnień chwila przyleciała*, włączając go do cyklu pieśni *Cztery piosnki* (jako *opus* 1, nr 3)²⁵. A w roku 1950 późniejszy uznany kompozytor Bogusław Madey (1932–2004), wówczas zaś dopiero zaczynający studia w Państwowej Wyższej Szkole Muzycznej w Poznaniu pod kierunkiem Stanisława Bolesława Paradowskiego, do słów poetki ułożył *Cztery pieśni na głos i fortepian*, będące jego debiutem jako kompozytora i do dziś zaliczane do ważniejszych jego utworów.

Zofia i Irena, już jako samodzielne osoby, zamieszkały we Lwowie w kamienicy przy ulicy Mikołaja 5 (obecnie Hruszewskiego)²⁶. Po bezpotomnej śmierci w 1907 r. ich krewnego, Jana Celestyna Wiktora Mrozowickiego, odziedziczyły po nim znaczny majątek – 200 tys. guldenów (do 1892 r. była to główna waluta Austro-Węgier), co w momencie nabycia spadku odpowiadało 400 tys. koron (wprowadzonych do obiegu po reformie monetarnej)²⁷. Środki te siostry przeznaczyły na inwestycje budowlane. Jeszcze w roku 1907 według projektu Tadeusza Okmińskiego przy współpracy Jana Lewińskiego powstały secesyjne kamienice przy

²⁴ Kronika. „Gazeta Lwowska” 1907, nr 82, s. 4.

²⁵ Nuty dostępne są w Magazynie Muzykaliów Bibl. Narodowej (Mus.III.160.945/3).

²⁶ Zob. *Spis alfabetyczny mieszkańców m. Lwowa, z podaniem nazwiska, stanowiska i mieszkania*. „Księga Adresowa Królewskiego Stołecznego Miasta Lwowa” t. 6 (1902), s. 110.

²⁷ Zob. E. K. Małachowski, *Odłam rodziny Gryfitów Jaxa Małachowskich na Stepach Czarnomorskich*. Wiek XIX–XX. Cz. 1. Archiwum Jaxa Małachowskich w Krakowie. Rkps, k. 703.

ulicy Zybklikiewicza 47 (obecnie Franki 75)²⁸. W latach 1907–1909 dołączyły do nich budynki przy ulicy Zybklikiewicza 49 (obecnie Franki 77)²⁹ oraz przy ulicy Jabłonowskich 42 i 44 (obecnie Rustaweli). W latach 1912–1913 siostry Mrozowickie wzniosły kolejny dom czynszowy – tym razem przy ulicy Romanowicza 10 (obecnie Saksahańskiego).

Co najmniej od 1910 r. Zofia, podobnie Irena, była członkiem wspierającym zwyczajnym Towarzystwa dla Popierania Nauki Polskiej we Lwowie pod prezesurą Antoniego Małeckiego, które miało znaczne zasługi w popularyzacji i wspomaganii zarówno bibliotek naukowych, jak i bibliotek publicznych w miastach prowincjonalnych, oraz w wydawaniu prac wybitnych naukowców, m.in.: Oswalda Balcera, Przemysława Dąbkowskiego, Teofila Emila Modelskiego, Jakuba Teodora Trębackiego i Rudolfa Weigla³⁰. W roku 1911 Zofia należała do lwowskiego komitetu dla uczczenia pamięci Marii Konopnickiej, któremu przewodniczył Józef Kallenbach. Organ ten postawił przed sobą zadanie zebrania środków na budowę pomnika poetki³¹. Rok później Zofia została członkiem komitetu obchodów 50 rocznicy powstania styczniowego i razem z Marią Bruchnalską i Marią Dulebianką powołała sekcję poświęconą kobietom, które wzięły udział w zbrojnym zrywie³². W kwietniu 1912 siostry Mrozowickie uczestniczyły w przygotowaniu wystawy *Kobieta Polska*, zorganizowanej w Pradze pod kierownictwem Anny hr. Wolańskiej³³. W tymże roku wiersz Zofii *Bohata jsi, Země... (Bogataś, Ziemi)* ukazał się w zbiorze *Památník výstavy práce ženy polské v Praze* (Pomnik wystawy pracy kobiety polskiej w Pradze)³⁴.

Zofia wraz z Ireną aktywnie zaangażowała się również w działania zmierzające do zainicjowania ruchu skautowego na ziemiach polskich. Fundamentem tego nowego nurtu wychowawczego stały się istniejące już organizacje patriotyczne i młodzieżowe, takie jak Związek Młodzieży Polskiej „Zet”, Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Organizacja Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie” czy Organizacja Wychowania Narodowego „Eleusis”. Dnia 21 V 1911 władze „Sokoła” powołały we Lwowie Naczelną Komendę Skautową, której powierzono misję organizowania i rozwijania polskiego skautingu. Kiedy 1 I 1913 przy Związkowym Naczelnictwie Skautowym utworzono Sekcję Żeńską Skautingu, w skład Zarządu Głównego Żeńskich Drużyn Skautowych, oprócz Marii Czarneckiej, która objęła funkcję przewodniczącej, weszły również obie siostry Mrozowickie, oddając swe siły idei

²⁸ Zob. Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego, fond 2 (C.K. Namiestnictwo Galicyjskie we Lwowie), op. 3, spr. 923 (*Sprawa dotycząca zatwierdzenia planów budowlanych i praw własności nieruchomości...*), k. 33, 59.

²⁹ Zob. I. Żuk, *Zakopiański szczyt, secesja, neoklasycyzm. Ewolucja stylowa w twórczości Tadeusza Obmińskiego*, „Folia Historiae Artium. Seria Nowa” t. 15 (2017), s. 120, 123. – F. Haber, *Ulica Mikołaja Zybklikiewicza*, „Cracovia Leopoldus” 2024, nr 3/4, s. 40–42.

³⁰ Zob. *Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa dla Popierania Nauki we Lwowie za rok 1910*. Lwów 1911, s. 33.

³¹ Zob. A. M., *Z kraju*, „Głos Lubelski” 1914, nr 83, s. 3. – *Odezwa*, „Głos Jasielski” 1914, nr 7, s. 2.

³² Zob. 1863–1913. „Gazeta Poranna” 1912, nr 576, s. 4.

³³ Zob. *Kobieta historyczna na wystawie praskiej*, „Kurier Lwowski” 1912, nr 89, s. 5.

³⁴ Z. Mrozowicka, *Bohata jsi, Země...* W zb.: *Památník výstavy práce ženy polské v Praze 1912*. Przeł. P. Maternová. Praha 1912, s. 17–18.

wychowania młodzieży w duchu służby, patriotyzmu i samodzielności³⁵. Zofia i Irena pełniły też funkcję członków rzeczywistych Macierzy Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego działającej pod prezesurą Hilarego Filasiewicza³⁶.

Z chwilą wybuchu pierwszej wojny światowej, gdy mieszkańcy Lwowa zaczęli tłumnie opuszczać miasto, Zofia, jak napisano w ówczesnej prasie, a potem też przytoczono w jej nekrologu, „głośno zawołała, że tego czynić nie wolno, że my Polacy winniśmy trwać jako żołnierze na posterunku”³⁷. Nie sposób przecenić jej zasług w tym czasie na rzecz pomocy dzieciom. W lokalu Polskiego Związku Nie-
wiał Katolickich 20 VIII 1915 zorganizowała zebranie, do udziału w nim zaprosiła „poważne grono duchowieństwa i liczny zastęp wybitnych działaczek i działaczy na polu filantropii i pedagogiki”³⁸, zgromadzonym zaprezentowała ideę powołania instytucji „Ochrona Dziecka” oraz przedstawiła jej zarys. Mówiła:

jakkolwiek robi się już u nas dużo dla dobra dziecka, ale dziś wszystkiego jeszcze za mało, aby w tych tak ciężkich dla narodu chwilach, gdy tyle klęsk i zniszczenia na nas padło, nie ratować przynajmniej dzieci³⁹.

Ów postulat został zrealizowany, a na przewodniczącą nowej struktury wybrano przez aklamację właśnie Mrozowicką, która już następnego dnia przystąpiła do jej urzędowania. Za sprawą donacji arcybiskupa Józefa Bilczewskiego (wyniesionego na ołtarze w 2005 r.) w wysokości 1000 koron i użyczeniu przez metropolitę pierwszego lokalu, wkrótce można było też przystąpić do urzeczywistniania poszczególnych celów⁴⁰.

Towarzystwo „Ochrony Dziecka” – ostatecznie organizacja przyjęła bowiem taką nazwę – rozwijało wszechstronną oraz pożyteczną działalność:

Dzięki jego staraniom, przy poradni dla matek powstała instytucja Kropla Mleka, żłobek dla małych dzieci, dział „ogródków”, plac zabawowy i ochronka dzienna. W maju 1917 r. objęło Towarzystwo opieką powierzony mu przez założycieli Klub Uliczników. Dla dzieci, których dla braku miejsca przyjąć nie można, zorganizowano osobną sekcję opieki domowej. Po pokonaniu wielu trudności utworzono i kolonie wakacyjne w Brzuchowicach pod Lwowem⁴¹.

Zrzeszenie liczyło 95 członków czynnych oraz 347 wspierających i cieszyło się akceptacją społeczeństwa. Pisano, iż podobne „Towarzystwa »Ochrony« powstawać winny wszędzie i bronić przyszłości narodu od strasznych następstw stanu wojennego”⁴².

³⁵ Zob. Urzędowe. „Skaut” 1913, nr 11, s. 173. – M. Bielawska, *Jak organizował się polski skauting żeński w zaborze austriackim (1911–1918)*, „Skrzydła” 1935, nr 3, s. 8–9. – W. Błażejowski, *Historia harcerstwa polskiego. Zarys ogólny*. Wyd. 2. Warszawa 1935, s. 46–48. – I. Kozimala, *Lwowska Choraągiew Harcerek ZHP w latach 1911–1939*. Przemyśl–Rzeszów 2003, s. 9–10.

³⁶ Zob. XXVII sprawozdanie z działalności Macierzy Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego za rok 1912. Cieszyn 1913, s. 65.

³⁷ Zob. *Na posterunku*. „Świat Kobiety” 1914, nr 17/18, s. 248.

³⁸ Zob. *Kronika*. „Kurier Lwowski” 1915, nr 28, s. 2.

³⁹ Cyt. z: *Opieka nad dzieckiem*. „Świat Kobiety” 1915, nr 3/4, s. 18.

⁴⁰ Zob. *Ochrona dziecka*. „Kurier Lwowski” 1915, nr 279, s. 2.

⁴¹ Zob. *Kronika*. „Na Posterunku” 1918, nr 19, s. 7.

⁴² *Ibidem*, s. 8.

Pomimo że w czasie wojny Zofia była już poważnie chora, ostatnie miesiące życia poświęciła dzieciom lwowskim. Jak wspomina redakcja „Małego Światka”:

W dzień willi Bożego Narodzenia, już prawie konająca, [Zofia Mrozowicka] troszczyła się, by dzieci w ochronkach miały choinkę, kazała posyłać im słodycze i przysmaki⁴³.

W styczniu 1915 po zamknięciu szkół poetka przekazała fundusze Towarzystwu „Związek Rodzicielski” z przeznaczeniem na młodzież pozbawioną opieki⁴⁴. Wspierała również finansowo organizację „Samopomoc”, zajmującą się rannymi w czasie wojny⁴⁵. Kiedy latem 1915 miasto dostało się pod okupację rosyjską, wiceprezydent Lwowa Tadeusz Rutowski utworzył tzw. Komitet Tadeusza Rutowskiego. Organizacja miała za zadanie przeciwdziałać tłumieniu swobód obywatelskich przez zaborcę. W skład komitetu powołanego 1 VIII weszły osoby z lokalnej elity, którym zależało na zjednoczeniu wysiłków na rzecz „dźwignięcia oporu na godną narodu wyżynę”; listę członków komitetu ogłosiła prasa lwowska, znalazła się na niej zarówno Zofia, jak i Irena⁴⁶.

Podczas pierwszej wojny światowej Zofia Mrozowicka czynnie działała też w Polskim Związku Niewiast Katolickich, utworzonym w 1906 r. przez arcybiskupa Bilczewskiego. Na walnym zebraniu tej organizacji 14 VII 1915 pisarka została wybrana na przewodniczącą nowej sekcji opieki nad dziećmi⁴⁷. W tym samym roku w grudniu objęła również stanowisko we władzach Towarzystwa Wojennej Opieki nad Niemowlętami, powstałego z inicjatywy księżnej Matyldy z Windisch-Graetzów Pawłowej Sapieżyny⁴⁸.

Dnia 23 III 1916 arcybiskup Bilczewski powołał komitet diecezjalny pod swoim przewodnictwem, aby skoordynować opiekę nad sierotami wojennymi na terenie diecezji lwowskiej. Oprócz Zofii Mrozowickiej w jego skład weszli komisarz rządowy miasta Lwowa Adam Grabowski, prezydent sądu opiekuńczego i radca dworu Władysław Małaczyński, przedstawicielki galicyjskiego Związku Kół Ziemianek, kierowanego przez księżną Elżbietę z Potulickich Sapieżynę, oraz przedstawiciele Książęco-Biskupiego Komitetu Pomocy dla Dotkniętych Klęską Wojny (KBK), założonego przez biskupa Adama Stefana Sapiechę⁴⁹. Natomiast w maju 1916 pisarka została ponownie wybrana na okres trzyletni do władz Polskiego Związku Niewiast Katolickich⁵⁰.

Zofia Mrozowicka przez ostatnie lata życia zmagiała się z poważną chorobą, odbywając kuracje m.in. w Zakopanem oraz w Karlsbadzie. Zmarła 10 I 1917 we Lwowie i tam spoczęła na Cmentarzu Łyczakowskim. Śmierć pisarki spotkała się z szerokim odzewem w środowisku lwowskim – w licznych nekrologach i wspomnieniach podkreślano jej dokonania na polu literackim i społecznym. Polski Związek Niewiast

⁴³ *Dzieci – dzieciom*. „Gazeta Lwowska” 1916, nr 255, s. 3.

⁴⁴ Zob. *Kronika*. „Kurier Lwowski” 1915, nr 35, s. 3.

⁴⁵ Zob. *Działalność Samopomocy*. Jw., 1916, nr 9, s. 7.

⁴⁶ Zob. *Komitet Tadeusza Rutowskiego*. Jw., 1915, nr 235, s. 1.

⁴⁷ Zob. *Kronika*. Jw., nr 215, s. 3.

⁴⁸ Zob. *Kronika*. Jw., nr 487, s. 4.

⁴⁹ Zob. *Opieka nad sierotami wojennymi*. Jw., 1916, nr 160, s. 1.

⁵⁰ Zob. *Kronika*. Jw., nr 238, s. 3.

Katolickich określił ją jako „pełną zasług publicystkę, wychowawczynię i obywatelkę”⁵¹. Redakcja „Kuriera Lwowskiego” doceniała jej rolę poetki, wychowawczyni młodego pokolenia, wydawczyni pisma „Wiek Młody” oraz organizatorki „Ochrony Dziecka”⁵². Na łamach dziennika ukazało się także poetyckie wspomnienie autorstwa Marii Bruchnańskiej⁵³. Nekrologi Mrozowickiej opublikowano również w prasie zagranicznej – amerykańskiej⁵⁴ i francuskiej⁵⁵ – co świadczy o uznaniu, jakim cieszyła się też poza krajem.

Twórczość literacka oraz aktywność społeczna Zofii Mrozowickiej stanowią wyraz jej głębokiego zaangażowania w proces formowania charakteru młodego pokolenia, a zarazem świadczą o roli kobiet w przestrzeni publicznej Galicji. Mrozowicka konsekwentnie łączyła działalność pisarską z pracą dla dobra wspólnego, wykonując misję edukacyjną i społeczną. Jest przykładem kobiety-twórczyni, która podejmowała konkretne starania na rzecz osób potrzebujących. Poprzez swoje oddanie wniosła istotny wkład w kształtowanie postaw patriotycznych i obywatelskich w realiach galicyjskiego społeczeństwa.

Abstract

JERZY ADAM MROZOWICKI Warsaw

THE LITERARY AND SOCIAL ACTIVITY OF ZOFIA MROZOWICKA AS AN EXAMPLE OF THE EDUCATIONAL AND CULTURAL ENGAGEMENT OF THE LVIV LITERARY MILIEU

This article presents the life and work of Zofia Mrozowicka, a prominent poet and writer active in Lviv at the turn of the 19th and 20th centuries. Her literary contributions, closely intertwined with her civic engagement, reflect a deep commitment to the moral and intellectual formation of the younger generation. At the same time, they exemplify the broader, often underacknowledged, culture-forming role of women in the public life of Galicia. Women writers in Lviv were not solely engaged in literary activity; many, including Mrozowicka, actively participated in social initiatives aimed at supporting the marginalised and advancing civic consciousness. Throughout her life, Mrozowicka consistently integrated her literary practice with a strong sense of public duty. In addition to her original works, she was involved in publishing initiatives directed at youth audiences—texts frequently educational in tone and imbued with patriotic values. Through her dual engagement in literature and social activism, she played a meaningful role in shaping the moral and national awareness of Galicia's young generation, leaving a lasting mark on the cultural landscape of her time.

⁵¹ Cyt. z: *Zofia Mrozowicka (wspomnienie pośmiertne)*. Jw., 1917, nr 19, s. 3.

⁵² *Ibidem*, s. 2.

⁵³ *Ibidem*, s. 2–3.

⁵⁴ Zob. *Zofia Mrozowicka*. „Głos Polek” 1917, nr 12, s. 3.

⁵⁵ Zob. *Nekrologia*. „Polonia” 1917, nr 4, s. 9.